

կարգի բռնազրոյթի լուծումներու, կարենալ առաջ տանելու համար գործողութիւնը իր արտակարգ երեւակայութեամբ ընդարձակուած վէպերուն:

Աւելի կամ նուազ չափով, Բաֆֆի բոլոր վէպերն ալ, վերաւոր են այս յիշատակութեան թերութիւններով. արդ հարց է թէ ո՞րն է այն գործը՝ որ կարելի ըլլայ նկատել անոր գլուխ-գործոցը, գործ մը՝ որ նուազագոյն թերութիւններ պարունակէ և միւս կողմէն օժտուած ըլլայ միանգամայն գրական առաւելութիւններով: - Յաջողագոյն գործերը, ուր վիպագրական պահանջները աւելի գոհացուած ըլլան, Խենթը և Սառնի-ն են: Խենթը գործողութեան աւելի նեղ շրջանակով, հետեւաբար նաեւ աւելի համաչափ իր ընդլայնումին մէջ և աշխուժութեամբ պատմութեան շատերէն սիրուած ու գերգնահատուած է, սակայն Սառնի-ն, որուն համար Շիրվանզադէ իսկ ըսած է « Բաֆֆի լաւագոյն երկը » (Կեանքի բովից, զլ. Ժ.), իսկապէս ամէնէն աշխատուած, յղկուած գործն է ոճի, արուեստի և լեզուի տեսակէտով: Նկարագրողի և վիպողի կատարելութիւնը հոս աւելի կը զգացուի, ինչպէս ամբողջութեան արուած վիպական համաչափ մարմինն ու յորինուածքը հոս աւելի անթերի է. յետոյ կան յուզումի, սարսուռի զգացումներ արթնցնող պատկերներ, բնութեան ու հոգեբանական գրաւիչ նկարագրութիւններ, որոնցմով կը մղուի քննադատն ալ ընդունելու Շիրվանզադէի հետ Սառնի-նը՝ որպէս զուլ-գործոցը Բաֆֆին:

ԳՐԱԳԵՏԸ

Վիպագրութիւնը բացարձակապէս իբրեւ գրական ճիւղ գիտուած ու մշակուած չէ Բաֆֆին. կեանքի պարագաները, ապրուած մտահոգութիւնը մեծապէս տուժել տուած են անոր գրական կատարելութիւններուն: Բայց անժխտելի է իր մէջ վիպագրի և գրագետի տաղանդը, գրագէտ մը՝ սոցոքուած ամբողջապէս բուն ու անկեղծ զգա-

ցումներով, ազատատենչ գաղափարներով՝ որ կը ջանայ գրաշմել ժողովարդի հոգւոյն մէջ՝ բարձրացնելու և լուսաւորելու զայն, գեղարուեստն ու գրականութիւնը ըմբռնելով որպէս միջոց մը ուղղուած կեանքին: Այս տեսակէտը որքան որ կը տկարացնէ իր քով զուտ գրականութեան գաղափարականը, սակայն Բաֆֆի անուրանալիօրէն ինքնաբուխ և յորդազեղ գրող մըն է, հակամէտ աւելի ուսմանդիկ զպրոցին, առանց սակայն բացորոշ ուղղութեան մը հետեւելու:

Սառնի-ն, Գառիք Բեկ-ի, Կայծեր-ու նման հսկայական կառուցուածք ունեցող վէպերու կեանք ու մարմին տալու համար՝ ուժեղ և վառվուռն երեսակայոյթիւն մը հարկաւոր է. ահա ամէնէն առաջ նկատելի յատկութիւնը Բաֆֆիի: Պատմական վէպերուն համար ընդհանուր ուրուագիծ մը, ոչ-պատմականներուն համար յաճախ աննշան դէպք մը կամ յիշատակութիւն մը անունի՝ բաւական եղած են իրեն ստեղծելու լայնաշունչ վէպեր, հետաքրքրական մանրամասնութիւններով զարգարուած, և օժտուած տիպարներու և բնութեան գունագեղ նկարագրութիւններով: Բաֆֆիի բովանդակ անձը, սիրտն ու երեւակայութիւնը ի յայտ կու գան իր վէպերուն մէջ, հաղորդական ու միախառնուող հոգեվիճակ մը կը ստեղծուի իր և ընթերցողին միջեւ, որ գրաւուած կը հետեւի, կը քալէ հեղինակին հետ՝ անցնելով զանազան տեսարաններէն, հոգեկան վիճակներէն, շերտութիւն ու ողի առած անոր հրաբորբոք խառնուածքէն: Չի բաւեր ստեղծագործել ու մարմին տալ դէպքերու, Բաֆֆի բանաստեղծ ալ է նուրբ և զգայուն, երբ հոգեկան հաղորդականութեամբ մը զգալ կու տայ բնութեան թաքուն գեղեցկութիւնները՝ երբեմն պատկերով մը և երբեմն լայն նկարագրութիւններով այն վայրերուն՝ ուր կը շրջին և կը գործեն իր անձերը, կամ կը տառապին յանուն սիրոյ և ազատութեան, յանուն փրկութեան փայփայուած գաղափարի մը: Բազմաթիւ են այդ էջերը, յիշենք պարզապէս գեղջկական

կեանքի նկարագրութիւնները՝ ուր գրաւիչ եղանակով մը կը պատկերացնէ Խաչոյի գերդաստանին կեանքն ու երջանիկ ապրումները (« Խենթը »), Ռշտունեաց անտառներու, Երասխի խաղերուն նկարագրութիւնները, Սամուէլի և Ռշտունեաց օրիորդին պատահումը, Մերութանի խղճի խայթին ուժեղ նկարագիրը, Ներսէս պարթեւի կեանքին նկարագրութիւնը Պատմոս կղզիին մէջ, և կամ Արշակ Թաղաւորի տառապանքի պատկերացումը Անյուշ բերդին մէջ, եւն (« Սամուէլ »): Երբորդ յատկութիւն մը՝ իր աչքն է, դիտելու կարողութիւնը՝ որ կը թափանցէ իրերու և հոգիներու մէջ, յօրինելով գեղեցիկ խորհրդածութիւններ՝ որոնք երբեմն փրկիսփայտական մտածութիւններ են և խորապէս հոգեբանական: Այս կէտը « Խաչագողի յիշատակարան »-ին մէջ մանաւանդ երեւան կու գայ՝ զգացում և կիրք արտայայտող, արամազրութիւններ պատկերացնող էջերով, կամ երբ կը գծէ կենդանագիրներ՝ հեռաւորէն և արտաքինէն մօտենալով ներքինին և հոգեկանին: Բայց այս գրագէտը որ յուզում արթնցնելու յատկութիւնն ունի, որ կը գրաւէ ընթերցողը իր լաւագոյն էջերուն մէջ՝ շատ անփոյթ է միանգամայն խնամելու իր ոճը, յղկելու և կատարելագործելու իր արտայայտութիւնը,

որովհետեւ իր մտահոգութիւնը արուեստը չէ, այլ կեանքը, մանաւանդ գաժան հարկը՝ որ կը տառապեցնէ զինքը օրուան հացին համար. Շիրվանզադէի համաձայն « Բաֆֆի շատ քիչ էր կարդում. նա ժամանակ չուէր, շարունակ գրում էր »:

Բաֆֆիի գլխաւոր առաւելութիւններէն մին է նաեւ լեզուն, այն վիպական լեզուն, որուն հեղինակն է ինքը: Ռ. Պատկանեան և Շիրվանզադէ հմայուած էին իր այդ լեզուով՝ մաքուր, սահուն ու նկարագրող: Հսկայական քայլ մ'էր Բաֆֆիական լեզուն արեւելահայ գրականութեան մէջ. ինքն էր որ յետ Նազարեանցի, Նալբանդեանի կամ Ռ. Պատկանեանի անդրանիկ ճիգերուն՝ մաքուր ու ընթացիկ լեզու մը ունենալու, ստեղծեց նոր վիպագրական լեզուն՝ ճոխ բառերով, ճարտար դարձուածքներով, կառուցուած արտայայտութեան զանազան ձեւեր, կենդանի, ձկուն և գեղարուեստական: Նորութիւն մըն էր այս, որ առաջին անգամ երեւցաւ « Հարեմ »-ով և կատարելութեան հասաւ « Սամուէլ »-ով: « Հարեմ »-ի տպագրութեան առթիւ Ռ. Պատկանեան, որ լուրջ գնահատող մ'էր Բաֆֆին, գրած է իրեն. « Չեմ արձակը նոր երեւոյթ է մեր նորածին գրականութեան մէջ »:

ԿԵՆԵՔՍ ԸՆԼԱՐ

Երկրիս վերայ կեանքըս ըլլար
Կայծակին պէս լուսաւոր,
Որ կը սրբուէ փայլն իր արծաթ,
Ամպերուն մէջ սրգաւոր:

Հոգիս անցնէր այս աշխարհէն,
Կայծակին պէս սրբաթեւ,
Վայրկեանի մէջ տայի ամբողջ
Հուրը սրտիս մութին սեւ:

Մահըս ըլլար կայծակին պէս,
Որ վերջալոյս չունի բնաւ,
Չունի աճիւն և գերեզման.
Հետքերն անոր ո՞վ տեսաւ:

Եթէ երբեք աշխարհը նենգ,
Ուզէր ինձմէ յիշատակ,
Ա՛հ, ձրգէի կայծակին պէս
Հոգեհ մը Սէր երկնածագ:

Հ. ԵՓԵՄ ՏԷՐ-ՂԱՅՈՐԵԱՆ

Հալէպ, 25 Յունուար 1950.